

Білоус В. С. Форми і методи музейної роботи в бібліотечній практиці освітянської книгозбірні / В. С. Білоус // Міжнародна науково-практична конференція «Бібліотеки вищих навчальних закладів: досвід та перспективи», 11-13 жовтня 2016 р., м. Київ, Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 6 с. – Режим доступу : http://www.library.univ.kiev.ua/ukr/for_lib/konf-2016-1.php3?nm=0

УДК 027.7:069.6

*Білоус В.С.
Вінницький державний педагогічний
університету імені Михайла Коцюбинського,
м. Вінниця*

ФОРМИ І МЕТОДИ МУЗЕЙНОЇ РОБОТИ В БІБЛІОТЕЧНІЙ ПРАКТИЦІ ОСВІТЯНСЬКОЇ КНИГОЗБІРНІ

Стаття розповідає про нову форму роботи бібліотеки вищого навчального закладу – музейну діяльність, що сприяє збереженню та пропаганді фонду цінних та рідкісних видань освітянської книгозбірні. Показано досвід роботи бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Ключові слова: бібліотека ВНЗ, освітянська книгозбірня, бібліотека-музей, музейна діяльність, цінний та рідкісний фонд, бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Forms and methods of museum work in the library practice of an educational book collection

The article discusses a new form of work for a higher education institution library – museum activities, which contribute to the preservation and promotion of the collection of valuable and rare editions of the educational book collection. The experience of the library of Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University is presented.

Keywords: higher education institution library, educational book collection, library-museum, museum activities, valuable and rare collection, library of Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Збереження бібліотечних фондів – це глобальна проблема, від вирішення якої залежить, чи зможемо ми передати нащадкам спадщину минулих поколінь. Упродовж свого багаторічного існування бібліотеки накопичили величезний досвід у збереженні та використанні документів, які на сьогоднішній день є книжковими пам'ятками та представляють величезну цінність для всіх, хто цікавиться ними [2, с.19].

Маючи цінні та рідкісні видання у своїх фондах, бібліотеки виступають джерелом пізнання історії української науки, відродження та становлення духовних цінностей держави. Освітянські книгозбірні проводять велику роботу зі збереження історичної та культурної національної пам'яті: формують краєзнавчі фонди, проводять наукові дослідження, створюють відділи рідкісних та цінних видань, організовують бібліотеки-музеї [1].

Питання збереження книжкових колекцій, використання форм та методів музейної діяльності бібліотек досліджувалися та продовжують вивчати вітчизняні вчені та практики бібліотечної, архівної та музейної справи Н. Волян, С. Кулешова, О. Лазарева, І. Лосієвський, Л. Ніколенко, Н. Розколупа, О. Сак, Н. Синиця, В. Соколов та ін.

Активізація музейної діяльності бібліотек розглядається «як спосіб збереження цілісної культури в умовах швидкого старіння соціально-значущої інформації, як спосіб протистояти уніфікації і нівелюванню етнографічних та регіональних аспектів культури. Використання в бібліотечній практиці форм і методів музейної роботи виявляється в особливій увазі до історії та культури свого краю, до діяльності видатних осіб чи до історичних подій певної місцевості або установи» [9, с. 22].

Мета даної статті – використовуючи аналіз теоретичних матеріалів даної тематики та досвід роботи освітянської книгозбірні, розкрити особливості функціонування та значення виставково-музейної діяльності бібліотеки для збереження та популяризації національно-культурної спадщини.

Пріоритетний напрям бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, її стратегія – створення потужної електронної бібліотеки. Поряд з традиційними ресурсами (понад 500 тис. одиниць зберігання) створюються електронні (майже 300 тис. бібліографічних записів). Однак, беззаперечно мушу констатувати, що найціннішим багатством книгозбірні є і залишаються книги, серед яких вагоме місце займають раритетні видання.

Прийнято рідкісними і цінними вважати всі стародруки, всі українські та українознавчі видання XIX – поч. XX ст., з огляду на складний шлях розвитку українського книговидання, переслідування української книги владою тих держав, до складу яких входила Україна [3, с.29].

Перлиною нашої книгозбірні є фонд цінних і рідкісних книг, який налічує 1425 примірників. І хоча у фонді бібліотеки немає можливо по-справжньому цінних з букіністичної та ринкової точки зору, пам'яток книгодрукарського мистецтва, ми пишаємося своєю бібліотекою, яка перейшла 100-літній рубіж та її фондом, що був і є у нагоді не одному поколінню освітян.

Книжкові зібрання та колекції є основною частиною фондів, що створюються та зберігаються у наукових бібліотеках, однак накопичується й чимало документів, що належать до пам'яток інших видів та груп [5, с. 124].

Це книги із фонду цінних і рідкісних видань; із колекцій наукових працівників університету, подаровані бібліотеці у різні роки; книги, які містять унікальні історичні провенієнції – рукописні записи про власницьку приналежність книги [8, с. 19], видання, що представляють різні формати та зразки поліграфічного мистецтва.

Задля ефективного збереження фонду бібліотекою проводиться ретельна копітка робота: атрибуція видання (визначення достовірності, автентичності художнього твору, його автора, місця й часу створення на підставі аналізу стилістичних і технологічних особливостей), ідентифікація вихідних даних. На видання рідкісного фонду, крім основних елементів бібліографічного опису, наводяться додаткові відомості щодо наявності маргіналій (маргіналії (лат.

marginalis – «перебуває на краю», від лат. margo – «край») – малюнки і записи на полях книг, рукописів, листів, що містять коментарі, тлумачення, думки відносно фрагментів), автографів, дарчих написів, екслібрисів (екслібрис – (лат. ex libris – із книг) – книжковий знак, невелика художньо виконана етикетка, де вказано, кому належить книжка [7, с.46]. Створюється так званий паспорт книги [4, с.17], який забезпечує збереження кожного документа, полегшує роботу при створенні електронної бази даних та пришвидшує пошук документа.

Проблема збереження цінних і рідкісних видань, популяризація інформаційних ресурсів серед користувачів змусила бібліотеку шукати нові форм роботи та організувати на базі освітянської книгозбірні виставково-музейну залу раритетних книг.

Мета виставкової зали: розкриття ролі книги в духовній сфері людської цивілізації; збереження книжкових пам'яток для наступних поколінь; ознайомлення студентів, працівників та гостей університету з унікальними виданнями відділу зберігання фондів та читальних залів бібліотеки; сприяння науково-дослідній роботі наукових кадрів університету, краєзнавства, книгознавства; популяризація знань про книгу як носія інформації та феномену культури.

Основу фонду виставково-музейної зали складають раритетні видання бібліотеки: книжкові колекції рідкісних і цінних видань (книги поч. XIX ст. до 1917 р. в.); колекції викладачів університету; факсимільні документи; малоформатні видання; унікальні дарунки авторів та видавців; книги з автографами; цінні видання з педагогіки та психології, краєзнавчі документи.

Працівники бібліотеки вивчають фонд, різними формами і методами проводять науково-дослідницьку, просвітницьку, експозиційну та екскурсійну роботу. Позиціонуючи книгозбірню, знайомлять освітян з бібліотекою та її раритетними виданнями.

Найстаріша книга із фонду книгозбірні – «Статут Великого князівства Литовського», верховний закон Великого князівства Литовського що становив його правову основу. Це переклад із польської мови 1811 р. на російську. Розповідаючи про наявний документ у фонді освітянської книгозбірні, коротко зупиняємося на відомих виданнях Статуту. Литовські статuti – кодекс феодального права Великого Князівства Литовського у 3 редакціях: 1529, 1566, 1588 рр., поєднували норми правових традицій: Руського, польського, німецького, римського та звичаєвого (неписаного) права. В основу статуту лягла «Руська правда» Ярослава Мудрого.

Статут був типовою пам'яткою феодального права. Він забезпечував правову охорону прав і привілеїв стану шляхти, особливо верхівки класу феодалів – магнатів, обмежував права простих вільних людей і закріплював безправ'я людей залежних і челяді невольної.

На особливу увагу із фонду цінних і рідкісних видань заслуговує Енциклопедичний словник Брокгауза і Єфрона – російська універсальна енциклопедія, видана акціонерним видавничим товариством Ф. А. Брокгауз – І.А. Єфрон (Петербург, 1890-1907). У видавничому товаристві Ф. А. Брокгауз – І.А. Єфрон співробітничали видатні вітчизняні вчені Д.І. Менделєєв, А.М. Бекетов, О.О. Ковалевський, В. І. Вернадський та ін. Писали до словника й укр. діячі І. Я. Франко, М. Ф. Сумцов, Д.О. Граве, Д. І. Багалій, А.Ю. Кримський, П.А. Тутковський. За багатством довідкового матеріалу і науковим рівнем, особливо з циклу фізико-математичних і природничих наук, словник посідав чільне місце серед тогочасних енциклопедичних видань. У фонді нашої бібліотеки є 3 комплекти. Відомо, що один комплект «Нового енциклопедичного словника» було замовлено у 1915 р. у вінницького книготорговельника Д. Швахмана. Ще один примірник словника подаровано вінницьким інженером-механіком І. Цвігуном.

Серед книг, представлених у музейно-виставковій залі енциклопедія братів Гранат, енциклопедичні словники В. Даля, Б. Грінченка, книги з педагогіки. Багато примірників художньої літератури: В. Жуковський, О. Пушкін, М. Лермонтов, М. Чернишевський, Г. Ібсен, В. Гюго, Ж. Мольєр, прижиттєве видання творів І. Франка.

Книжковий фонд бібліотеки психолого-педагогічної тематики є унікальним галузевим комплексом, який формувався протягом століття та забезпечував і продовжує забезпечувати фаховою літературою освітян регіону. Серед цінного та рідкісного фонду – книги відомого італійського педагога, приват-доцента Римського університету Марії Монтесорі: Монтеessori Марія. Домь ребенка : метод научной педагогики. – М., 1913.

Великий інтерес у користувачів освітянської книгозбірні викликають також книги психолого-педагогічної тематики, серед яких: Стоюнин В.Я. Педагогические сочинения. – СПб., 1892; Пирогов Н.И. Сочинения. Мемуары. – К., 1916; Пирогов Н.И. Сочинения. – К., 1910; Ушинский К. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии. – СПб., 1913.

За часи Другої світової війни бібліотека Вінницького педінституту була знищена і після перемоги відбудовувалася заново. До інвентарної книги у 1946 р. за №1 було записано книгу Яна Коменського «Велика дидактика». На разі збереглася книга за інвентарним номером № 3, яка має неабияку цінність для книгозбірні.

Особливе місце у фонді бібліотеки-музею займає колекція мініатюрної та малоформатної книги, які виокремлені та зосереджені у відділі зберігання фондів та деякі з них представлені у виставково-музейній залі. Мініатюрні книги – справжнє книжкове мистецтво. Серед колекції малоформатних книг: Видання Івана Федорова. – Львів, 1983; формат 6,0x9,0 см» – малоформатний каталог містить опис книг, надрукованих І. Федоровим у Москві, Заблудові, Львові, Острозі; Шевченко Т. Мала книжка : підготовка факсимільного видання та передмова Є. Шабліовського: автографи поезій Шевченка 1847-1850 рр. – К. : Наукова думка, 1984 – 431 с.; формат 9,8x6 см. – одна з найбільших реліквій українського народу, написаних рукою великого його сина.

«Мала книжка» Т. Шевченка подається в її первісному вигляді. Вона складається з окремих захлаявних книжечок-зошитів у чорній шкіряній оправі, з золотим обрізом і в футлярі з картону. На корінці вибито золоті літери «М.Л.» (Михайло Лазаревський), який цю книжку оправив і вона йому належала після смерті поета. Відомо, що перше факсимільне видання так званої захлаявної чи Малої книжки – рукописної збірки віршів поета, написаних під час перших чотирьох років заслання (1847-1850 рр.) було здійснено у 1963 р. до 150-річчя від дня народження Т.Г. Шевченка.

Серед фонду цінних та рідкісних видань університетської бібліотеки книга Багалія Дмитра Івановича (1857- 1932) – українського історика, філософа та громадського діяча, ректора Харківського університету (1905-1910), академіка Української Академії Наук (з 1919) «Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета (по неизданным материалам) / Дмитрий Иванович Багалей. - Х. : Паровая Типография и Литография Зильберг, 1893-1898. - 1204 с. : Издание иллюстрировано портретами выдающихся деятелей».

Книга містить посвяту: «Императорскому Харьковскому Университету к предстоящему его столетнему юбилею (17 января 1805 - 17 января 1905 г.) этот труд посвящает признательный автор...».

Фахівці бібліотеки постійно досліджують фонд, здійснюють експертизу документів, визначають їх наукову та історичну цінність, особливу увагу звертаючи на наявність будь-яких поміток на документ, відслідковують книги з автографами – текстом, записаним рукою відомих людей, «чиї життя та діяльність мають особливе соціальне, зокрема наукове, історико-культурне значення» [5, с. 42]. Це автографи вчених, політиків, письменників, освітян, студентів та викладачів Вінницького педагогічного, ім'я яких відомі не лише на Вінниччині. Книги з автографами надходили і продовжують надходити до університетської бібліотеки за ініціативи авторів, власників, передаються нащадками авторів. Книги, які містять автограф підлягають маркуванню та в електронній базі даних відзначається їх особливий статус у полі «примітки та наявність автографа».

Сьогодні, комплектуючи фонд книгозбірні подарунковими виданнями, бібліотекарі просять автора книги залишити автограф (інскрипт – книжковий напис). У планах бібліотеки створення окремої репрезентативної факсимільної колекції автографів, що буде цікавою для майбутніх поколінь читачів і бібліотечних працівників-експертів.

Виходячи за межі представленої в музейній залі літератури, бібліотекарі розповідають майбутнім освітянам цікаві факти з історії книгодрукування, про структуру книги, цікаві пам'ятники книзі, незвичайні книги, найдорожчі книги.

Особлива увага акцентується на історію книгодрукування в Україні. Цілий стенд музейної зали присвячений першодрукарю Івану Федорову.

Окремий стенд виставкової зали присвячений історії освітянської книгозбірні. Працівники бібліотеки, виконуючи функцію гіда-екскурсовода, розповідають про основні віхи життя та діяльності бібліотеки, які нерозривно пов'язані з історією навчального закладу.

У виставково-музейній залі експонуються книжкові виставки різної тематики, проводяться бібліографічні огляди та перегляди на замовлення. Для

віртуальних користувачів бібліотеки створені відеоролики «Презентація виставково-музейної зали», «Елементи книги», які представлені на сайті бібліотеки та в Інтернеті.

У перспективі діяльності бібліотеки – подальше дослідження та збереження унікальних книжкових пам'яток і колекцій, які є в освітянській книгозбірні, поцифрування раритетних видань, створення страхових копій документів, формування електронної бібліотеки та внесення відповідного фонду до Державного реєстру книжкових пам'яток.

ЛІТЕРАТУРА

1. Іващенко В. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах мережі освітянських бібліотек: результати дослідження / Віра Іващенко, Руслана Палійчук // Вісник Книжкової палати. – 2013. – №1. – С. 24-27.
2. Камлик І. Бібліотека як берегиня національної культурної пам'яті / І. Камлик, Т. Белякова // Бібліотечний форум: історія, теорія і практика. – 2015. – № 2. – С. 19.
3. Ковальчук Г. Рідкісні українські книги в бібліотечних фондах: пам'яткознавчий аспект / Галина Ковальчук // Бібліотечний вісник. – 2007. – №3. – С. 29-36.
4. Лазарева О. Паспортизація стародруків, рідкісних і цінних видань як один із шляхів розв'язання проблеми їхнього збереження / О. Лазарева, Л. Ніколенко // Бібліотечна планета. – 2006. – №3. – С. 17-18.
5. Лосієвський І. Автографи у бібліотечних фондах: актуальні питання теорії та практики колекціонування / І. Лосієвський // Вісник Книжкової палати. – 2016. – №1. – С.42-48.
6. Лосієвський І. Я. Документні пам'ятки в бібліотечних зібраннях: теоретико-методологічні аспекти та сучасна практика / І. Я. Лосієвський // Вісн. Харк. акад. культури : зб. наук. пр. – Вип. 41. – Харків, 2013. – С. 124-134.
7. Сак О. Зібрання рідкісних і цінних видань у фондах Херсонської ОУНБ ім. О. Гончара (до 135-річчя заснування книгозбірні) / О. Сак // Бібліотечний вісник. – 2007. – №3. – С.42-47.
8. Соколов В. Визначення терміна «провенієнція» в книгознавстві в контексті досліджень відомостей про власницьку належність книги / В. Соколов // Вісник Книжкової палати. – 2014. – №10. – С. 19.
9. Соколов В. Створення, організація та функціонування бібліотек-музеїв: проблема і досягнення / В. Соколов // Вісник Книжкової палати. – 2015. – №5. – С. 21-26.